

پژوهشگر میهن پرست ، شاعر یحیی شیدا

علی شامیل^۱

مترجم: آی ناز ملک زاده

چکیده:

ایمیل:

alishamil@yahoo.com

وابستگی:

انستیتو فولکلور آذربایجان^۱

با فروپاشی شوروی و استقلال جمهوری آذربایجان از آن اتحادیه، علی شامیل به همراه هیئتی به عنوان نماینده جبهه خلق نخجوان برای استمداد از مقامات ایرانی به تبریز می آید. در این سفر با نویسندگان و شاعران آذربایجانی نیز از نزدیک آشنا شده که یکی از این افراد شاعر برجسته آذربایجانی یحیی شیدا می باشد. این نوشته به بررسی حوادث آروزگار آذربایجان دو سوی ارس و چگونگی آشنایی وی با یحیی شیدا می پردازد.

کلمات کلیدی: یحیی شیدا، علی شامیل، تبریز، آذربایجان، ارس

استناد (آپا):

شامیل، ع. (مترجم: ملک زاده، آ.) پژوهشگر میهن پرست ، شاعر یحیی شیدا. ارومیه: فصلنامه تخصصی "مطالعات تاریخ آذربایجان و ترک" سال ۰۳، شماره ۰۹، پاییز ۱۴۰۴. ۸۶۹۰-۳۰۴۱ شاپا

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

The Patriotic Researcher, Poet Yahya Shida

Ali Shamil

Translated By: Aynaz
Malekzadeh

Email:

alishamil@yahoo.com

Affiliation:

Institute of Folklore of ANAS

Abstract:

Following the collapse of the Soviet Union and the independence of the Republic of Azerbaijan from the union, Ali Shamil, as part of a delegation representing the Nakhchivan People's Front, came to Tabriz to seek support from Iranian officials. During this trip, he also became personally acquainted with Azerbaijani writers and poets, one of whom was the prominent Azerbaijani poet Yahya Shida. This text examines the events of that era in Azerbaijan on both sides of the Aras River and the story of his acquaintance with Yahya Shida.

Key words: Yahya Shida, Ali Shamil, Tabriz, Azerbaijan, Aras

CITATION (APA):

Shamil, A. (Translated by Malekzadeh, A.) The Patriotic Researcher, Poet Yahya Shida. Urmia: "Studies on Azerbaijan and Turk's history" Specialized Journal, year 03, number 09, Fall 2025, ISSN: 3041-8690.

VƏTƏNSEVƏR ARAŞDIRICI, ŞAİR YAHYA ŞEYDA

Əli Şamil

Tərcüməçi: Aynaz
Məlikzadə

E-poçt:

alishamil@yahoo.com

Mənsubiyyət:

AMEA Folklor İnstitutunun

Beynəlxalq Əlaqələr
Şöbəsinin müdiri

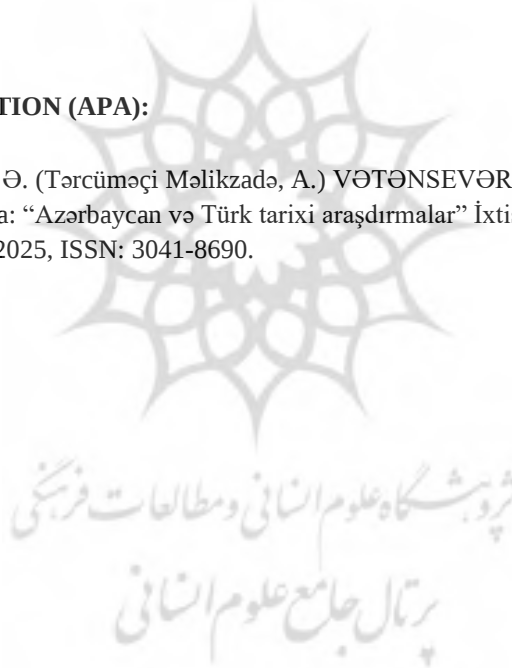
Xülasə:

Sovet İttifaqının dağılması və Azərbaycan Respublikasının bu ittifaqdan müstəqilliyini əldə etməsindən sonra, Naxçıvan Xalq Cəbhəsinin nümayəndəsi kimi bir heyətlə birlikdə Əli Şamil, İran rəsmilərindən yardım almaq məqsədilə Təbrizə gəlir. Bu səfər zamanı o, Azərbaycan yazıçı və şairləri ilə də şəxsən tanış olur ki, onlardan biri də görkəmli Azərbaycan şairi Yəhya Şeydadir. Bu yazı, hər iki tərəfdəki Azərbaycanın o dövrdəki hadisələrini və onun Yəhya Şeyda ilə tanışlıq hekayəsini araşdırır.

Açar sözlər: Yəhya Şeyda, Əli Şamil, Təbriz, Azərbaycan, Araz

CITATION (APA):

Şamil, Ə. (Tərcüməçi Məlikzadə, A.) VƏTƏNSEVƏR ARAŞDIRICI, ŞAİR YAHYA ŞEYDA. Urmiya: "Azərbaycan və Türk tarixi araşdırmalar" İxtisaslaşdırılmış Jurnal, il 03, nömrə 09, Payız 2025, ISSN: 3041-8690.

Vatansever Araştırmacı, Şair Yahya Şeyda

Ali Şamil

Çevirmen: Aynaz Melikzade

E-posta:

alishamil@yahoo.com

Üyelik:

ANAS Folklor Enstitüsü

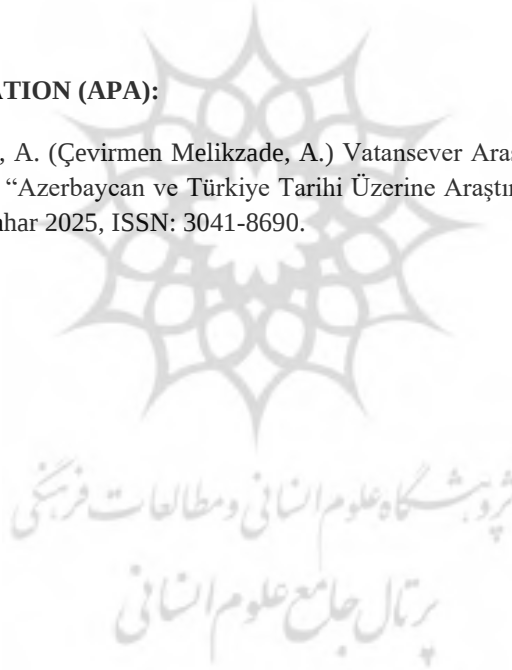
Özet:

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bu birlikten bağımsızlığını kazanmasının ardından, Ali Şamil, Nahçıvan Halk Cephesi temsilcisi olarak bir heyetle birlikte, İranlı yetkililerden yardım talep etmek için Tebriz'e geldi. Bu seyahat sırasında Azerbaycanlı yazarlar ve şairlerle de yakından tanıştı ve bu kişilerden biri de seçkin Azerbaycanlı şair Yahya Şeyda'ydı. Bu yazı, Aras Nehri'nin her iki yakasındaki Azerbaycan'ın o dönemdeki olaylarını ve onun Yahya Şeyda ile tanışma hikayesini incelemektedir.

Anahtar kelimeler: Yahya Şeyda, Ali Şamil, Tebriz, Azerbaycan, Aras

CITATION (APA):

Şamil, A. (Çevirmen Melikzade, A.) Vatansever Araştırmacı, Şair Yahya Şeyda. Urmiye: Üç Aylık "Azerbaycan ve Türkiye Tarihi Üzerine Araştırmalar" Uzmanlık Dergi, yıl 03, sayı 09, Sonbahar 2025, ISSN: 3041-8690.

Qonaq qaldığımız evdən Yahya Şeydaya zəng vurdum. Səsimdən məni tanıdı. İndiyədək bir dəfə də olsun telefonla danışmadığımız halda ilk sözümdən məni tanımasına heyrləndim. Çünki mənim səs yaddaşım olmadığına görə adamlarla telefonda danışanda onları çətin tanıyıram.

Yahya Şeyda ilə 1990-cı ilin yanvarın 26-da Hotel Beynəlmiləli Təbrizdə görüşmüşdük. Biz-Naxçıvandan gedən nümayəndə heyəti 8 nəfər idik. Onunla gələn vətənsəvər aydınlar isə 6 nəfər idilər. ETTELLAAT-ın (İran İslam Respublikasının təhlükəsizlik xidməti) əməkdaşlarının nəzarəti altında hotelin foyesində bir saata yaxın söhbət etmişdik. Telefonda qısa hal-əhval tutduqdan sonra sabah onun iş yerində "Füruği-azadi" qəzetinin redaksiyasında görüşməyi şərtləşdik.

Hotel foyesində söhbət etdiyimiz 6 nəfər cəsur insanı heç vaxt unutmadım. Çünki o ağır və çətin günlər yaddaşında silinməz iz buraxmışdı.

...İran İslam İnqilabından sonra Bakıda nəşr edilən mətbuat, radio və televiziya o taydakı qəzet və jurnallar, yazıçı və şairlər haqqında ara-sıra da olsa məqalələr verirdi. Oxuduqlarımdan Sovet Ordusunun 1941-ci ilin avqustunda olduğu kimi yenə İrana daxil olacağını düşünürdüm. İşğalçılara nifrət etsəm də, Təbrizi görmək, o taya getmək istəyi mənə yaman güc gəlmişdi. Sovet qoşunları "Tudə"çilərə kömək adı ilə İrana soxulsa bizim də o taya ayağımız açılacağı qənaətimdəydim. Lakin gözlədiyimiz kimi olmadı. İran İslam Respublikası quruldu.

İran İslam İnqilabından sonra ölkədə bir qarışıqlıq yarandı. Bundan yararlanan milli düşüncəli insanlar ana dilində qəzet və jurnallar çap etməyə başladılar. Onların bəziləri müxtəlif yollarla Azərbaycan SSR-in kitabxanalarına da gəlirdi. Bakıda çap olunan qəzet və jurnallar isə onların xülasəsini verirdi. Yahya Şeydanın adı da mənə həmin xülasələrdən tanış idi.

...1989-cu ildə Azərbaycan qaynar qazana dönmüşdü. İki il idi Bakını, rayon mərkəzlərini, qəsəbələrini, hətta kəndləri mitinq, tətil dalğası bürümüşdü. Xalq Sovetlər Birliyinin yeritdiyi ikiüzlü

siyasətə etirazını bildirir, özünü qorumaq üçün yollar axtarırdı. Ermənistandakı müsəlmanların qovulması Azərbaycanda sadə əmək adamlarının, aydınların deyil, həm də rəhbər işçilərin qəzəbinə səbəb olmuşdu. Rəhbər işçilər hakimiyyətə qarşı qəzəb və nifrətlərini açıq bildirmirdilər.

Erməni millətçiləri Dağlıq Qarabağ Muxtar Respublikasında yaşayan müsəlmanları da ata-baba yurdlarından didərgin salaraq bölgəni Ermənistanla birləşdirməyə çalışırdılar. Azərbaycan hökuməti onları qanunlara tabe edə bilmir, Moskva isə bu işə əngəl olmaq istəyənləri müxtəlif şəkildə cəzalandırırdı. Bir ildən çox idi, Naxçıvanın minik, yük maşınları və avtobuslar Ermənistan ərazisindən keçib Azərbaycana, Gürcüstana, Sovetlər Birliyinin müxtəlif şəhər və kəndlərinə gedə bilmirdilər. Muxtar Respublikadakı fabrik və zavodlar, tikinti işləri dayanmış, ərzaq və yanacaq çatışmazlığı yaranmış, hətta radio-televiziya ötürücüləri də normal işləmirdi. Bir sözlə, Naxçıvan Erməni silahlı dəstələrinin mühasirəsində qalmışdı. Polşada, Macarıstanda, Çexoslovakiyada öz haqqını tələb edənləri üsyançı adlandırır qan içində boğan, Əfqanıstana qoşun yeridən, Qazaxıstanın Almatı şəhərindəki etiraz mitinqini bir gündə dağıdan Sovet Ordusu sanki Erməni silahlı dəstələrini qorumaq, onlara kömək etmək üçün Güney Qafqazda yerləşdirilmişdi.

Erməni şovinistləri Azərbaycanlılara qarşı yüngül silahlardan istifadə edirdilər. Sovetlər Birliyi dağılmasa da, cinayətkarlara qarşı tədbir də görmürdü. Azərbaycanda isə etiraz mitinqləri ara vermirdi.

1990-cı il yanvarın 13-də Moskva Azərbaycana əlavə hərbi qüvvələr yeritdi. Guya bu qüvvələr Dağlıq Qarabağ Muxtar Respublikasındakı qanunsuz silahlı dəstələri tərksilah edəcək, sərhəddə qayda-qanun yaradacaqdı. Bunun yalan olduğunu bilirdik. Göndərilmiş hərbi qüvvələrin hər an Bakı şəhərinə hücum edəcəyini, dinc əhaliyə divan tutacağını gözləyirdik.

Belə gərgin günlərdə Ermənilərin silahlı dəstələri Sovet hərbiçilərinin yardımı ilə Naxçıvanın batısındakı anklavda yerləşən Kərki kəndini işğal etdilər. Bununla sakitləşməyib yanvarın 18-də Muxtar Respublikanın ən böyük kəndi olan Sədərəkə hücum etdilər.

Naxçıvanda bu hücumun qarşısını ala biləcək silahlı könüllülər dəstəsi yox idi. Adamların böyük qismi mərkəzi hökumətə inanırdı. Muxtar Respublikanın rəhbər işçiləri Bakıya və Moskvaya zəng edir, teleqram göndərir, vəziyyətin ağır olduğunu bildirirdilər.

Azərbaycan Rəhbərliyinin başı Bakı hadisələrinə qarışdığından Naxçıvana diqqət yetirə bilmirdi. Moskvada isə Sovetlər Birliyinin rəhbərlərindən heç biri Naxçıvandan gələn zənglərə cavab vermirdi. Onların köməkçiləri, ikinci-üçüncü dərəcəli məmurlar isə eşitdiklərinə əhəmiyyət vermirdilər. Sanki dünyanı lərzəyə gətirən Sovetlər Birliyində bir idarəolunmazlıq yaranmışdı.

1990-cı il yanvarın 18-də Erməni silahlı dəstələri hücumu şiddətləndirdilər. Döyüşlər Sədərək sovxozunun Şərab zavodunda gedirdi. Erməni şovinistləri hücumda doludağıdan toplardan istifadə etməyə başlamışdılar. Yerli partiya-sovet orqanları, polis və b. təşkilatlar basqını durdura bilmirdi. Muxtar Respublikada xeyli hərbi texnika, silah-sursat, hərbiçi vardı. Onlar Moskvaya tabe olduqlarından vəziyyətin ağırlığını bilsələr də, öz qışlaqlarına çəkilməmişdilər. Hərbi hissələrin rəhbərləri öncələr Muxtar Respublika rəhbərliyin keçirdiyi toplantılarda iştirak edirdilər. İndi isə nə toplantıya gəlir, nə də rəhbərlərin telefon zənglərinə cavab verirdilər.

Yanvarın 19-da vəziyyət daha da gərginləşdi. Muxtar Respublikanın rəhbərliyi yerli televiziya və radioya nəzarətini itirdi. Efirə və ekrana çıxanlar vəziyyətin ağırlığını xalqa çatdırır, televiziya və radionun əməkdaşları Sədərəkdən verilişlər hazırlayıb efirdə verirdilər. Buna görə də Naxçıvan Muxtar Respublikasının, eləcə də Arazın o tayında yaşayan soydaşlarımızın vəziyyətin ağırlığından xəbər tuturdular. Ucqar kəndlərdən belə axın-axın insanlar Naxçıvana gəlirdilər. 1918-1920-ci illərin Erməni-müsəlman davası adamların yaddaşında yenidən canlanırdı.

Partiya-sovet, hüquq mühafizə orqanlarının rəhbərləri xalqın qarşısına çıxıb onları sakitləşdirə biləcək bir söz deyə bilmirdilər. Rəhbərlərin bir qismi evlərində gizlənmiş, az bir hissəsi də kabinetlərinə girib qapını içəridən bağlamış, telefon zənglərinə belə cavab vermirdilər. Kiçik məmurlar isə xalqa məsləhət vermək, onların rəhbərliklə görüşünü təşkil etmək əvəzinə onlara xalq cəbhəsinin qərargahına getməyi məsləhət görürdülər. Heç bir silahı, hərbi sursatı, rəsmi vəzifəsi olmayan xalq cəbhəsi yerli idarəçilərin çoxbilmiş siyasəti nəticəsində Muxtar Respublikanın idarəediciyinə çevrilmişdi. İkihakimiyyətlik yaranmışdı desəm, yanlış olmaz. Bir tərəfdə xalqdan uzaq düşmüş, kabineti, vəzifəsi, səlahiyyətləri olan hökumət orqanları, o biri tərəfdə isə xalqa arxalanan, heç bir maddi imkanı olmayan Xalq Cəbhəsi dururdu. Bir-birinə qarşı olan bu iki güc ümumi düşməyə qarşı bəzən açıq da olmasa, birləşirdi.

Xalq Cəbhəsinin fəalları əldə edə bildikləri ov tüfəngləri və kimlərinsə babalarının keçmişdə gizlətdikləri müxtəlif marka atıcı silahlarını toplayaraq könüllülərə verib Sədərəyin müdafiəsinə göndərir, dinc əhalini də kənddən köçürməyə çalışırdılar.

Yanvarın 19-da günortadan sonra vəziyyət getdikcə gərginləşdi. Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Naxçıvan Vilayət Təşkilatında da bir qarışıqlıq vardı. Toplantı keçirmək, qərar qəbul etmək imkansız hala gəlmişdi. Cəbhənin öndərləri fərdi qaydada hərəkət edirdilər. Onların bir qrupunun başı könüllüləri silahlandıraraq Sədərəyə-döyüş xəttinə göndərməyə qarışmışdısa, başqa bir qrupu Muxtar Respublika Ali Sovetinin fəvqəladə sessiyasının çağırılmasını və yaranmış ictimai-siyasi vəziyyətin müzakirə edilməsini tələb edirdi. Moskvanın, Bakının göstərişi ilə işləməyə alışımlar aşağıların

təzyiqi ilə fəvqəladə sessiyanın çağrılmasına razılıq vermirdilər. Meydana toplanmış 10 minlərlə insanın bağirtisi, adamların rəhbər işçilərin kabinetlərinə girib onları təhdid etməsi vəziyyətin getdikcə idarəolunmaz hala gələcəyindən xəbər verirdi. Sovet rəhbərlərini qorumalı olan milis, kommunistlər, xüsusi xidmət orqanlarının əməkdaşları elə bil yoxa çıxmışdılar. Rəhbərlər vəziyyətin gərginliyini görüb canlarını qorumağa çalışırdılar. Çünki Xalq Cəbhəsi fəalları ortadan çəkilsəydi meydana toplaşmış qızgın kütlə bir anda onları linc edə bilərdi. Buna görə də vəziyyətdən çıxış kimi Xalq Cəbhəsi fəalları ilə danışıqlara getməyə razılaşırdılar.

Beləcə Naxçıvan MSSR Ali Sovetinin fəvqəladə sessiyanı çağrılması haqqında elan meqafonlarla meydandakılara, radio və televiziya ilə ən ucqar kəndin sakinlərinə də çatdırıldı. Muxtar Respublikanın rəhbərləri bir gündə Muxtar Respublikanın müxtəlif kənd və şəhərlərində yaşayan deputatların qısa müddətdə toplanmasının mümkün olmayacağını, beləliklə fəvqəladə sessiyanın baş tutmayacağını düşünürdülər. Lakin vəziyyət onların gözlədiyinin əksinə oldu. Rəhbər işçilərdən olan deputatlardan çoxu qaçıb gizləndi, sessiyaya gəlmədi. Amma fəhlə, kəndli deputatlar min bir çətinliklə də olsa ən ucqar kəndlərdən Naxçıvana gəldilər, sessiyanın başlanmasını tələb etdilər.

Sessiyanın keçirildiyi salona deputatlar qədər də AXC fəalları, ziyalılar və coşmuş insanlar daxil olmuşdu. Ən təhlükəlisi üçüncü qrupdan olanlar idi. Onlar nə Muxtar Respublika rəhbərliyinin, nə də xalq cəbhəsi fəallarını dediklərini saya salırdılar. Qızıxmış insanlar hər an sadəcə rəhbər işçiləri deyil, onun iradəsinə zidd getdiyini düşündükləri insanları da linc etməyə hazır idi. Rəhbər işçilərin linc edilməsi, binaların dağıdılması isə Naxçıvana ordu yeridilməsi, fəvqəladə vəziyyət elan edilməsinə, xalq cəbhəsi fəallarının cəzalandırılmasına, kütləvi həbslərin başlanmasına səbəb olacaqdı. Bu da Erməni silahlı dəstələrinin daha çox ərazilərimizi işğal etməsinə şərait yaradacaqdı.

Məcbur qaldıq döyüşə getməyə can atan cəbhəçilərin bir qrupunu fəvqəladə sessiya keçirilən binanın mühafizəsini təşkil etməyə cəlb edə bildik. Onlar da coşmuş kütlənin qarşısını almaq gücündə deyildi. Ən təsirli gücümüz meqafonlarla meydana toplanmış insanlara bilgi vermək, onları sakitləşdirmək idi. Sessiyanın başlaması üçün yetərli səsin olub-olmadığını yoxlamaq mümkün olmadı. Ucqar kəndlərdə yaşayan deputatların bəziləri iclasın yarısında, bir qismi də sonuna yaxın gəlib çıxdı.

Meydana toplaşanların AXC-ya inamı olduğundan dediklərimizi müdafiə edirdilər. Beləcə uzun və gərgin keçən toplantı formal səsvermə ilə Naxçıvan MSSR-nin SSR-nin tərkibindən çıxdığı haqqında qərarı qəbul etdi. Qərarın qəribəliyi bu idi ki, Naxçıvan MSSR Azərbaycan SSR-in

tərkibindən çıxmırdı, SSRİ-nin tərkibindən çıxırdı. Həmin vaxt hələ Azərbaycan SSR SSRİ-nin tərkibində qalırdı.

Naxçıvan Erməni silahlı dəstələrinin mühasirəsində qalmışdı. Şose və dəmiryol işləmirdi. Hava dumanlı olduğundan təyyarə də gələ bilmirdi. Qəbul edilmiş qərarı dünyaya çatdırmaq üçün Ali Sovetin qərarı ilə iki qrup yaradıldı. Hər birində 5 nəfər olan bu qrupların biri İran İslam Respublikasına, o biri isə Türkiyə Cümhuriyyətinə getməli, qərarı həmin ölkələrin hökumət rəhbərlərinə və beynəlxalq təşkilatların nümayəndəliyinə, mətbuata çatdırılmalı idi. Türkiyə Cümhuriyyətinə qərarı aparmalı olan 5 nəfərlik qrupun tərkibində mən də vardım.

Sədrək yaxınlığındakı sərhəddi Ermənistanda olan sərhədçilər qoruyurdular, körpü də hələ açılmamışdı. İliç (indiki Şərur) rayonunda olan cəbhəçilər Türkiyəyə Sədrək yaxınlığından keçməyin mümkünsüz olduğunu xəbər verdilər. Həmin vaxt Sədrək yaxınlığındakı sərhəd məntəqələri Ermənistanın Artaşat rayonunda Sərhəd birliyinə daxil idi. Buna görə hər iki nümayəndə heyətinin Culfaya getməsini, oradakı körpüdən İrana keçməsini, sonra Türkiyəyə getməli olan qrupun Təbrizdəki Türkiyə konsulluğunun yardımını ilə Ankaraya getməsini qərarlaşdırdıq.

Culfaya getdikdə xəbər verdilər ki, sərhədçilər dəmiryol körpüsünü zirehli maşınlarla qoruduğundan oranı yüngül silahlarla toqquşma yaratmaqla da keçmək mümkün deyildi. Sərhədçilərin komandirləri özlərini və ailələrini qorumaq üçün yaşadıkları yeri alınmaz qalaya çevirmişdilər. Rayon rəhbərliyinin telefon zənglərinə də cavab vermirdilər.

Qrupun tərkibindəki deputatlar və rəhbər işçilər sərhədçilər icazə verməsələr o taya keçməyəcəklərini dedilər. Məlumdur ki, Zaqafqaziya Sərhəd Qoşunlarının komandanlığı icazə verməsə Culfa sərhədçilərinin kimisə o taya keçməsinə icazə verməyəcəkdi. Moskvadan bilsə idilər ki, Naxçıvan MSSR SSRİ-nin tərkibindən çıxdığı haqqında qərarı xaricə aparırıq, bizi oradaca həbs etdirərdilər. Razı ola bilməzdilər ki, bu xəbər dünyaya yayılsın. Beləcə deputatlar və rəhbər işçilər geri -Naxçıvana döndülər

Dörd cəbhəçi isə necə olur olsun, sərhəddi qanunsuz da olsa keçib qərarı dünyaya çatdırmaq üçün Yayıcı kəndinə getdik. Orada Xalq Cəbhəsinin dayaq dəstəsi güclüydü. Sərhəd məftilləri söküləndən sonra qanunsuz da olsa o taya gedib-gəlirdilər. Kənd sakinlərinin əksəriyyəti də xalq cəbhəsinin tərəfdarı idi. Onlar sanki bizim gəlişimizi gözləyirdilər. Tez bizləri o taya keçirmək üçün hazırlığa başladılar. Orda bildik ki, bizdən öncə də cəbhəçilərdən Sərdar Cəlal oğlu, Fəxrəddin Şeyxələskərsəy, Abbasqulu Əmiraslanov və Naxçıvan məscidinin gənc axundu Məhəmməd Sultan oğlu İrandan kömək istəmək məqsədilə yayıcıya gəlirlər.

Hər an qanunsuz Arazı keçməyə cəhd etdiyimizə görə sərhədçilərin gülləsinə tuş gələ bilərdik. O biri tərəfdən də sürətlə axan çayda buz salları bizi məhv edə bilərdi. Ölüm təhlükəsini göz önünə alaraq çayı keçməyi qərara aldığımız yayıcının cəbhəçilərinin fədakarlığı olmasa idi, biz o taya heç cür keçə bilməzdik. Gecənin qaranlığında yayıcı bayram soyunub özünü Arazla vurdu. O taya keçib kabeli ulğun kollarına möhkəm bağlayıb bizim keçməyimizə şərait yaratdı.

Biz çox çətinliklə də olsa Təbrizə getdik və gələcəyimizin məqsədini yerli hakimiyyət orqanlarına çatdırdıq. Onlar da gələcəyimiz haqqında Tehrana bilgi verdilər. Təbrizdəki Türkiyə konsulluğunun və Tehrandan Təbrizə gələn Türkiyə səfirliyinin əməkdaşları ilə görüşdük. Lakin nə İranın, nə də Türkiyənin rəhbərləri Naxçıvana hər hansı bir kömək göstərəcəklərini vəd etmədilər. Onlar Sovetlər Birliyinin gücü qorxusundan bizləri deyil, Moskvanı müdafiə etdilər. İranın xüsusi xidməti bizi nəzarət altında saxlayıb, Tehrana getməyimizi, hətta Təbrizdən sərbəst hərəkət etməyimizi əngəllədilər.

Hotel Beynəlmiləli Təbrizdə nəzarət altında qalmışdıq. Cümə günü bizi saat 10-da Təbrizin Cümə məscidinə aparacaqlarını bildirdilər. Aramızda iki nəfər oruc tutan, namaz qılan vardı. Məscidə getmək istəmədiyimizi görən xüsusi xidmətin işçiləri orada Yanvar şəhidlərinə yas saxlandığını deyəndə böyük həvəslə getməyə razılıq verdik.

Məscidə çatmamış mikrofonlardan gələn səs toplantının başlandığından xəbər verirdi. Küçə və meydan sifətlərindən qəzəb yağan insanlarla dolu idi. Onlar sanki yasa deyil, döyüşə getməyə gəlmişdilər. Bizim olduğumuz kiçik avtobusu məscidin həyətinə çətinliklə keçirdilər. Sonra da məsciddəki adamları yarıb bizi ön sıraya aparmağa çalışdılar. Mikrofonla danışan Azərbaycanlı gələcəyimizi bildirəndə bizə doğru bir axın yarandı. 13-15 nəfərlik xüsusi xidmət işçiləri bizi qorumaqda çətinlik çəkirdi. Oradakılar bizlə görüşmək, nəşə xəbər almaq, heç olmasa toxunmaq, yanlarında olan nə varsa onları bizə hədiyyə vermək istəyirdilər.

Vəziyyətin gərginləşdiyini görən çıxış edən mövzunu dəyişdi. Təkrar-təkrar xahiş etdi ki, basırıq salmasınlar, sakit dinləməyə çalışsınlar, Azərbaycandan gələnlərə də söz veriləcək. Bundan sonra nisbi sakitlik yarandı. Sərdar Cəlaloğlu aram-aram Azərbaycanda baş verənlərdən danışanda hönkürtü səsləri onun dediklərini eşidilməz edirdi.

Xüsusi xidmətin işçiləri vəziyyətin getdikcə gərginləşdiyini görüb bizə toplantının sonunadək qalmağa, deyilənləri eşitməyə imkan vermədilər. Çətinliklə adamları yarıb avtobusa gətirdilər. Oradan qaldığımız hotel Beynəlmiləli Təbrizə deyil, tanımadığımız bir yerə apardılar. Gənclərin çoxluğundan bildik ki, bura universitetdir. Xüsusi xidmətin işçiləri bildirdilər ki, bizi Təbriz Universitetinin Tibb Fakültəsinin tələbələri ilə görüşə gətiriblər. "Nədən ədəbiyyat, tarix fakültəsinin

deyil, tibb fakültəsinin tələbələri ilə görüşdürürsünüz?" sualına cavab vermədilər. Sonra bildik ki, onlar bizimlə görüşmək istəyən adamların diqqətini yayındırmaq üçün belə bir addım atırlar.

Şəkildə soldan: Jurnalist Xalid Orucəlipur, ortadakını tanımadım, Yahya Şeyda.

Şər qarışanda hotelə Hotel Beynəlmiləli Təbrizə qayıda bildik. Hotelə daxil olanda foyedəki 6 nəfər ayağa durub bizimlə görüşmək istədilər. Xüsusi xidmətin işçiləri onlara imkan vermədi, yarı zor, yarı xoş onları ikinci mərtəbəyə aparıb bir otağa saldılar. Biz də onların arxasınca ikinci mərtəbəyə qalxdıq. Hoteldə bir hay-küy yarandı gəl görəsən. Xüsusi xidmətin işçiləri bizi sakitləşdirməyə çalışsalar da, mümkün olmurdu. Onlar bizi dilə tuturdular ki, birinci mərtəbənin foyesinə enək. Görüş orada keçiriləcək. Birinci mərtəbəyə enəndə gördük hotelin qapısı bağlanıb mühafizəçilər heç kimi içəri girməyə qoymur. Küçədən içəriyə baxmaq istəyənləri də pəncərənin önündən uzaqlaşdırırlar.

Birinci mərtəbənin foyesində bizim xüsusi xidmətin əməkdaşları ilə dartsımamız təxminən 30-40 dəqiqə çəkdi. Yuxarıdakıları gətirdilər. Kameranın çəkməsi bizə təsir etməsə də, onların sıxıldığını, görünmək istəmədiklərini hiss edirdik. Bu gərginliyə baxmayaraq söhbətə başlayanda vəziyyət düzəldi. Tanış olduq. Öncə biz özümüzü tanıtdıq, sonra onlar.

Çox çətinliklə də olsa neçə saat küçədə gözləyib sonra bizimlə görüşənlərin Yahya Şeyda, Həsən Dəmirçi, Əhməd Heydəroğlu (Səhər), Yaqub Təqəvi, Behruz Sultanpur, Hüseyn Vüsuqi olduğunu öyrəndik. Onlardan yalnız Yahya Şeydanın adını Bakıda çap olunan qəzetlərdə oxumuşdum, o biriləri haqqında bilgilim yox idi.

Təxminən bir saatlıq söhbət zamanı bir birimizə ünvanlarımızı və telefon nömrələrimizi verə bildik. Sonra ETTELAAT işçiləri onları hoteldən çıxarıb harayasa apardılar. Səhər görüşəcəyimizi şərtləşsək də planımız baş tutmadı. Bizi yanvarın 27-də Arazın qırağına gətirib yenə ölümə üzbəüz qoydular. Yayıcı igidlərinin sayəsində Arazı yenə də sağ-salamat keçdik.

1990-cı ilin martın 20-də sərhəd boyunda yaşayanların bir qisminin 3 gün müddətinə bir-biri ilə görüşməsinə icazə verildi. Az sonra da sərhəd boyunda 25 kilometr məsafədə yaşayanların ildə dörd dəfə qohumlarını, tanışlarını görməyə getməsi haqqında iki ölkə arasında razılıq əldə edildi. Minlərlə o taylı Naxçıvana gəldi, Naxçıvandan da təxminən o qədər insan o taya getdi. Bizimlə görüşənlərdən heç biri Naxçıvana getmədiyi kimi, həmin görüş iştirakçılarından heç biri də Təbrizə gedib onları görməyə getmədi.

Çətinliklə də olsa, 1990-cı il Noyabrın 19-da mən o taya gedə bildim və Təbrizdə olarkən Yahya Şeydaya zəng vurub onunla görüşməyi qərərləşdirdim.

1990-cı il dekabrın 22-də "Füruği azadi" qəzetinin redaksiyasında Yahya Şeyda ilə görüşdük. O, qəzetin gənc əməkdaşı Məhəmmədrza Heyəti çağırıb bizimlə tanış etdi. Məhəmmədrza Heyəti görməsəm də, onun Tarım zəlzələsinə yardım aparan yük maşınının sürücülərindən dostu Məhəmməd Səttarı ilə birgə yazıb çətinliklə də olsa mənə göndərdiyi məktubunu oxumuşdum.

Söhbətimiz 3 saatdan çox çəkdi. Əsas mövzu bu taydakı şairlərin yaradıcılığı, onların durumu oldu. Mən gülərək: "Ağa, o tayı bu qədər sevirsinizsə özünüz gəlin, gəzin, şairlərimizlə görüşün, dərdləşin. Bir zaman yolların bağlılığından şikayətlənirdik, Allaha çox şükür, problem aradan qaldırılıb. Gəlin qonağımız olun, universitetlərin tələbələrinə şeirlərinizi oxuyun, həyatınız, yaradıcılığınız haqqında onlara, qəzet və jurnallara, radio-televiziyağa bilgi verin. Mən də gəlmişəm bu taydakı yazıçı və şairlərimizlə tanış olum, onların əsərlərini aparıb o tayda çap etdirim. Beləcə əlaqələrimiz getdikcə artsın".

Yahya Şeyda bir az fikrə getdikdən sonra: "Sən gəlibsən, xoş gəlibsən. Buradakı yazıçı şairlərimizlə, aşığılarımızla tanış olun. Sonra o taya getməyi mən də planlayaram. Sabah cümədir. Bizdə iş günü olmadığından aşığılar, şairlər görüşmək, dərdləşmək üçün adətən Reyhanə çayçısına gəlirlər. Şərtləşin, Hüseyn Vüsuqi sizi oraya gətirməyə bələdçilik etsin".

Beləcə Yahya Şeyda ilə görüşüb ayrıldıq. Söhbətindən belə məlum oldu ki, qəzetin Azərbaycan türkcəsində olan səhifəsini o təkbəşinə hazırlayır. Məmmədrza Heyət də korrektura və texniki işlərdə ona kömək edir.

Şərtləşdiyimiz kimi 1990-cı il dekabrın 23-də Reyhanə çayçısında olduq. Seyrəklik idi. Yahya Şeyda bizdən 5-10 dəqiqə sonra gəldi və haqqımda çayçıdakılara bilgi verdi. Hamısı gəlib mənimlə salamlaşdı. Hal-əhval tutduq, Azərbaycanın durumun xəbər aldılar, o taydakı qohunları ilə əlaqə qurmağın yollarını xəbər aldılar. Onlara məsləhət gördüm qohumları haqqında bilgiləri yazıb mənə versinlər, Azərbaycana qayıdanda qəzetlərdə, radio və televiziya da elan verdirərəm. Beləcə uzun illər ayrı düşənlər bir-birini tapar. Dediyimə əməl etdim və bir neçəsinin qohumlarını tapmalarına kömək etdim.

Sonra Yahya Şeyda çayçıdakılar haqqında bir-bir mənə bilgi verdi. Mən də dəftərçəmə qeyd etdim. Haqqında bilgi verdiyi adam ya çalır-oxuyur, ya da şeir deyirdi. Həmin gün dəftərçəmdə qeyd etdiyim adamların siyahısı belə oldu: 1. Aşıq Əziz Şahbazi "Bakıda" şeirini oxudu. 2. Aşıq Məhərrəm saz çaldı, Abbas Tufarqanlıdan, Xəstə Qasımdan oxudu. 3. Mühacir ləqəbli Mustafa Quluzadə "Ana", 4. Muxtar Sədriməhəmməd "Hardasın", 5. Yalqız ləqəbli Məcid "Allaha ərzi halım", 6. Məhəmməd Rəncbər "Qafileyi ömür keçir" şeirlərini oxudular. Milhi Tufan Hüseyn və Hüseyn Vüsuqinin oxuduğu şeirlərin adlarını isə nədənsə yazmamışam. Görünür onlar şeirin əlyazmasını mənə verdiklərindən adlarını yazmağa ehtiyac duymamışam.

Söhbət zamanı aşıq yaradıcılığına daha çox maraq göstərdiyimi bilən Yahya Şeyda Gəcil qapısındakı çayçıya da getməyimi məsləhət gördü. Dedi: "Aşıq Məmmədbağır oraya gəlir. Köhnə aşıqların şeirlərini o yaxşı bilir", Günortadan sonra sağollaşib ayrıldıq.

Sonrakı illərdə Təbrizə gedəndə hər dəfə Yahya Şeydanı görməsəm də, hərdən zəng vurardım, redaksiyada görüşərdik. Azərbaycanın mərkəzi kitabxanasına vermək üçün çap etdirdiyi kitablardan nümunələr gətirərdim. Onun ömür yolu haqqında qeydlərim çox pərakəndə idi. Sonralar dostların köməyi ilə aşağıdakı şəkildə formalaşdırdım:

Yahya Həsən oğlu Şeyda 1303-cü (1924) ildə, may ayının 10-da Təbriz şəhərində doğulub. Atası Həsən Yüzbaşı Çərəndəbi, Məşrutə inqilabının mücahidlərindən olub. 1952-ci ildə Rza şah İranda yaşayanların hamısına kimlik (doğum şəhadətnaməsi) verilməsi və soyadı yazılması haqqında fərman verib. Beləcə Yahya bəyin də soyadı Şeyda olub. O, Gülzar və Cami mədrəsələrində, eləcə də Cümə məscidinin nəzdindəki mədrəsədə oxuyub. Böyük ərəbşünas alim Hacı Mirzə Mahmud Ənsarindən ərəb dilini və qrammatikasını öyrənib. Sonra bizdəki texniki peşə məktəblərinə uyğun Hünəristan məktəbində və "Ədəb" mədrəsəsində təhsilini davam etdirib və peşə öyrənsə də,

diplomunu Firdovsi mədrəsəsindən alıb. (İranda 12 illik təhsili başa vuranlara diplom verirlər). 1948-1951-ci illərdə təhsil alan Yahya Şeyda yenidən Təbrizə dönür.

Poeziyada mərsiyaxan şair Mövlana Yetimi- Hüseyn Xiyabani özünə ustad bilib. Şairlər məclisinin üzvlərindən Gəncəli Səbahi ilə, Əli Fitrətlə, Cəfər Xəndanla və b. məclislərində iştirak edib. İlk şeiri 19 yaşında farsca yazdığı rübaidir.

Gəncliyində musiqiyə böyük maraq göstərən Yahya Şeyda zamanəsinin ustad sənətkarlarından Ərmağanı və Ziyayinin yanına gedərək onlardan violen çalmağı öyrənib.

Yahya Şeydanın təqiblərə məruz qaldığından və həbs edildiyindən söz açılsa da, onun hansı ildə həbs edildiyini, həbs müddətinin nə qədər çəkdiyini müəyyənləşdirə bilmədim. O, böyük həvəslə Seyid Cəfər Pişəveridən, onun qısa müddətli hakimiyyəti illərində gördüyü işlərdən, "Vətən yolunda" qəzetində çap olunan şeirindən həvəslə danışdı.

Bir müddət Su İdarəsində işləyib. Orada başına gələn gülməli və qorxunc bir hadisədən sonra işdən çıxıb. (Nədənsə bu hadisəni mənə danışmağı lazım bilmədi). 1350-ci (1971) ildə Təbriz radiosu üçün hazırladığı "Axşam görüşü" adlı bir verilişdən aldığı zəhməthaqqı ilə bir müddət dolanıb.

Sonrakı illərdə "Azərbaycan", "Vətən yolunda", "Açıq məktub", "Azərvərd", "Şəfəq", "Xavəri-Nov", "Azad mərd", "Çəkəb", "Tohid", "Əxbarı ruz", "Münafiq", "Qürub-i islam", "Füruğ-i azadi", "Məhdi-azadi" qəzet və jurnallarında işləyib. Qəzetlər üçün əsasən ədəbiyyat səhifəsi hazırlayıb. Ömrünün sonlarına yaxın "Məhdi-azadi" qəzetində işləyərək ədəbiyyat səhifəsi və ictimai səhifəni hazırlayıb.

Yahya Şeyda farsca "Cinayəti-zən, ya şahkari təbiət" (Qadın cinayəti, ya təbiətin şahkarı) romanını, "Pəsəri- xan" (Xan oğlu), Şəhriyarın farsca əsərlərindən seçilmiş şeir toplusu (1983), "Dəryayi-mütəlatim" (Dalğalı dəniz, İnqilabi ruhlu farsca şeirlər), "Talvasiha" (Talvasalar, nigarançılıqlar) farsca inqilabi şeirlərini (Şah dövrünün xüsusi xidmət orqanları bu kitabı yığıb yandırsa da, bir neçə nüsxəsi qalıb), "Ehsaslı qəzəllər" (Duyğulu qəzəllər), Cüzvələr (türkcə), "Odlar vətəni" (milli ruhlu şeirlər), "Dəravərdisi" (farsca seçilmiş şeirlər) kitablarını çap etdirib.

O, yalnız öz yazdığı əsərləri nəşr etdirməklə qalmayıb. Klassik və müasir Azərbaycan şairlərinin əsərlərini nəşrə hazırlayıb və onlara diqqətçəkən ön sözlər yazıb. Onlar arasında "Mirzə Əli Möcüz" (çap olunmamış şeirlər)i, Dəmirçi Əliəkbər Həddad kimi tanınan satirik şairin "Odlu sözlər" (1979), Əli Nəzminin "Sijimqulunamə" (1979), Məhəmməd Biriyanın "Ürək sözləri" (1981), "Ədəbiyyat ocağı 1" (1985), "Ədəbiyyat ocağı 2" (1987), "Ədəbiyyat ocağı 3" (2002 şeirlər toplusunu), eləcə də , "Bayatılar" (1989) kitablarını çap etdirib.

Ömrünün son illərində gənclik illərində yazdığı şeirləri bir yerə toplayaraq nəşr etdirib. Fəaliyyətini başqalarının əsərlərini toplayıb nəşrə hazırlamağa sərf edib. Nəşrə hazırladığı tənz və folklor şairlərindən "Müzəbbin şeirlərindən seçmələr" (2011), "Xatirəha və Bədihiqüyü" (Xatirələr və doğaclama) (2011), "Sarıköynək" (2011) (Yahya Şeydanın ana dilində yazdığı şeirlər toplusudur), "Zamani sətərvən" (Doğmayan, yəni yaradıcılıq olmayan zamanə), "Farsca şeirlər". Molla Vəli Vidadinin şeirləri (2014), Həftadın kitabının təkmilləşdirilmiş nəşri (2015) ölümündən sonra nəşr olunub.

Yahya Şeydanın nəşrə hazırladığı Pülühyanı Marağeyi "Friştə libasında şeytan", Məhəmməd Biryannın əsərlərinin küllüyatı, Füzulinin qəzəlləri, "Tofiq" qəzetinin ilk illərində yazılan şeirlər, "Qorxulu səfər", radio üçün yazdığı tamaşalar, "Mütəfərriqə" (müxtəlif mövzularda) məqalələr işıq üzü görməyib.

Yahya Şeydanı 1994-cü ildə Azərbaycan Yazıçılar Birliyinə üzv qəbul ediblər.

Yahya Şeyda 1390-cı (2011) il Mehr ayında (oktyabrın 21-də) dünyasını dəyişmiş və Təbrizdəki "Vadi rəhmət" adı verilmiş şairlər və sənətkarlar qəbiristanlığında dəfn olunmuşdur. Ölümündən az sonra, dekabrın 14-də Bakıda Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin Natavan adına kulubunda araşdırıcı çair Yahya Şeydanın anım günü keçirilmişdi. Toplantıda şair Söhrab Tahir, Sayman Aruz, filologiya elmlər doktorları Sabir Nəbioğlu və Esmira Fuad onun həyat və yaradıcılığı haqqında bilgi vermişlər.

Yahya Şeydanın anadan olmasının 100 illiyinin Təbrizdə, Bakıda və Azərbaycanın başqa şəhər və qəsəbələrində qeyd edilmədiyinə çox üzüldüm.

از خانه‌ای که مهمان بودم به یحیی شیدا تلفن زدم. مرا از صدایم شناخت. با اینکه تا به حال حتی یک بار هم با تلفن با هم صحبت نکرده بودیم، از اینکه مرا از اولین کلمه‌ام شناخت، متعجب شدم. چرا که من حافظه صوتی ندارم و وقتی با افراد در تلفن صحبت می‌کنم، به سختی می‌توانم آنان را تشخیص دهم.

من با یحیی شیدا در ۲۶ ژانویه ۱۹۹۰ در هتل بین‌المللی تبریز ملاقات کرده بودم. ما - هیئت اعزامی از نخجوان - ۸ نفر بودیم. میهن‌پرستان فرهیخته‌ای که با او آمده بودند، ۶ نفر بودند. ما در لابی هتل تحت نظارت مأموران

اطلاعات حدود یک ساعت گفتگو کرده بودیم. پس از یک احوالپرسی کوتاه در تلفن، قرار گذاشتیم فردا در محل کارش در

تحریریه روزنامه «فروغ آزادی» همدیگر را ببینیم

آن شش انسان شجاعی که در لابی هتل با آنان گفتگو کرده بودم، هرگز فراموش نکردم. چرا که آن روزهای سخت و دشوار، ردی پاک‌نشدنی در خاطرم به جا گذاشته بود.

... پس از انقلاب اسلامی ایران، مطبوعات، رادیو و تلویزیون منتشر شده در باکو، گاه‌گاهی مقالاتی درباره روزنامه‌ها و مجلات، نویسندگان و شاعران آن سوی مرز منتشر می‌کردند. از خواننده‌هایم فکر می‌کردم ارتش شوروی مانند اوت ۱۹۴۱ دوباره به ایران وارد خواهد شد. با اینکه از اشغالگران متنفر بودم، اما هوس دیدن تبریز و رفتن به آنسوی مرز به شدت در من قوت گرفته بود. این تصور را داشتم که اگر نیروهای شوروی به بهانه کمک به طرفداران حزب توده به ایران نفوذ کنند، راه ما نیز به آنسوی مرز باز خواهد شد. اما آنگونه که انتظار داشتیم نشد و بالاخره، جمهوری اسلامی ایران تأسیس شد.

پس از انقلاب اسلامی ایران، در کشور آشفته‌گی به وجود آمد. میهن‌پرستان با تفکر ملی از این فرصت استفاده کردند و شروع به چاپ روزنامه و مجله به زبان مادری کردند. برخی از آنان از راه‌های مختلف به کتابخانه‌های جمهوری شوروی آذربایجان نیز می‌رسیدند. روزنامه‌ها و مجلات چاپ شده در باکو نیز خلاصه‌ای از آنان را ارائه می‌داد. نام یحیی شیدا نیز برای من از طریق همان خلاصه‌ها آشنا بود.

... در سال ۱۹۸۹ آذربایجان به دیگ جوشانی تبدیل شده بود. دو سال بود که موج راهپیمایی و اعتصاب باکو، مراکز شهرستان‌ها، شهرک‌ها و حتی روستاها را دربرگرفته بود. مردم اعتراض خود را به سیاست دوگانه اتحاد جماهیر شوروی اعلام می‌کردند و به دنبال راهی برای دفاع از خود می‌گشتند. اخراج مسلمانان از ارمنستان نه تنها خشم کارگران ساده و فرهیختگان، بلکه خشم کارگران رده بالای آذربایجان را نیز برانگیخته بود. کارگران رده بالا خشم و نفرت خود را نسبت به حکومت به طور آشکار اعلام نمی‌کردند.

ملی‌گرایان ارمنی سعی می‌کردند با آواره کردن مسلمانان ساکن در جمهوری خودمختار قره‌باغ کوهستانی از سرزمین آبا و اجدادی‌شان، این منطقه را به ارمنستان ملحق کنند. دولت آذربایجان نمی‌توانست آنان را مطیع قانون کند و مسکو کسانی را که سعی در جلوگیری از این کار داشتند، به طرق مختلف مجازات می‌کرد. بیش از یک سال بود که خودروهای سواری، کامیون‌ها و اتوبوس‌های نخجوان نمی‌توانستند از قلمرو ارمنستان عبور کنند و به آذربایجان، گرجستان و شهرها و روستاهای مختلف اتحاد جماهیر شوروی بروند. کارخانه‌ها و کارگاه‌های جمهوری خودمختار و پروژه‌های ساختمانی متوقف شده بود، کمبود مواد غذایی و سوخت به وجود آمده بود و حتی فرستنده‌های رادیو-تلویزیون نیز به طور عادی کار نمی‌کرد. به طور خلاصه، نخجوان در محاصره گروه‌های مسلح ارمنی قرار گرفته بود.

به نظر می‌رسید ارتش شوروی که در لهستان، مجارستان و چکسلواکی، معترضان خواهان حقوق خود را شورشی نامیده و در خون غرق کرده بود، به افغانستان نیرو فرستاده بود، راهپیمایی اعتراضی شهر آلماتی در قزاقستان را در یک روز سرکوب کرده بود، اکنون در قفقاز جنوبی مستقر شده بود تا از گروه‌های مسلح ارمنی محافظت و به آنان کمک کند.

شوونیست‌های ارمنی از سلاح‌های سبک علیه آذربایجانی‌ها استفاده می‌کردند. اتحاد جماهیر شوروی حتی اگر در حال فروپاشی نبود، هیچ اقدامی علیه جنایتکاران انجام نمی‌داد. در آذربایجان نیز راهپیمایی‌های اعتراضی بدون وقفه ادامه داشت. در ۱۳ ژانویه ۱۹۹۰ مسکو نیروهای نظامی اضافی به آذربایجان اعزام کرد. ادعا می‌شد این نیروها گروه‌های مسلح غیرقانونی در جمهوری خودمختار قره‌باغ کوهستانی را خلع سلاح کرده و در مرز نظم و قانون برقرار خواهند کرد. ما می‌دانستیم که این دروغ است. منتظر بودیم که نیروهای نظامی اعزامی هر لحظه به شهر باکو حمله کرده و به مردم غیرنظامی رحم نکنند. در چنین روزهای پرتنش، گروه‌های مسلح ارمنی با کمک نظامیان شوروی، روستای کرکی Kərki را که یک منطقه محصور در غرب نخجوان بود، اشغال کردند. آنها با این کار آرام نگرفتند و در ۱۸ ژانویه به سدره، بزرگترین روستای جمهوری خودمختار، حمله کردند.

در نخجوان هیچ گروه مسلح داوطلبی برای مقابله با این حمله وجود نداشت. اکثر مردم به دولت مرکزی اعتماد داشتند. مقامات جمهوری خودمختار به باکو و مسکو تلفن می‌زدند و تلگراف ارسال می‌کردند و شدت وضعیت را گزارش می‌دادند. رهبری آذربایجان به دلیل درگیری با حوادث باکو نمی‌توانست به نخجوان توجه کند. در مسکو نیز هیچ یک از رهبران اتحاد جماهیر شوروی به تماس‌های نخجوان پاسخ نمی‌دادند. دستیاران آنان و مقامات درجه دو و سه نیز به آنچه می‌شنیدند اهمیتی نمی‌دادند. گویی یک وضعیت غیرقابل کنترل در اتحاد جماهیر شوروی که جهان را به لرزه انداخته بود، به وجود آمده بود.

در ۱۸ ژانویه ۱۹۹۰، گروه‌های مسلح ارمنی حمله را تشدید کردند. درگیری‌ها در کارخانه شراب "ساوخوز سدرک" Sədarək جریان داشت. شوونیست‌های ارمنی شروع به استفاده از توپ‌های خمپاره‌انداز در حمله کرده بودند. مقامات حزبی-شوروی محلی، پلیس و سایر سازمان‌ها نمی‌توانستند از یورش جلوگیری کنند. در جمهوری خودمختار تجهیزات نظامی قابل توجه، سلاح و مهمات و سرباز وجود داشت. آنان با اینکه تابع مسکو بودند و از شدت وضعیت اطلاع داشتند، به پادگان‌های خود بازگشته بودند. فرماندهان واحدهای نظامی قبلاً در جلسات برگزار شده توسط رهبری جمهوری خودمختار شرکت می‌کردند. اما اکنون نه در جلسات حاضر می‌شدند و نه به تماس‌های تلفنی مقامات پاسخ می‌دادند. در ۱۹ ژانویه وضعیت حتی متشنج‌تر شد. رهبری جمهوری خودمختار کنترل تلویزیون و رادیوی محلی را از دست داد. افرادی که در آتن و صفحه ظاهر می‌شدند، شدت وضعیت را به مردم اطلاع می‌دادند و کارکنان تلویزیون و رادیو از سدرک گزارش تهیه کرده و پخش می‌کردند. به همین دلیل، جمهوری خودمختار نخجوان و همچنین هموطنان ما در آن سوی رود ارس از شدت وضعیت مطلع می‌شدند. حتی از دورافتاده‌ترین روستاها مردم به صورت فشرده به نخجوان می‌آمدند. خاطره درگیری‌های ارمنی-مسلمان سال‌های ۱۹۱۸-۱۹۲۰ دوباره در خاطره مردم زنده می‌شد.

رهبران ارگان‌های حزبی شوروی و نهادهای حفاظت از قانون نمی‌توانستند در مقابل مردم ظاهر شده و حتی یک کلمه برای آرام کردن آنان بگویند. بخشی از مقامات در خانه‌هایشان پنهان شده بودند و تعداد کمی نیز به اتاق‌های کارشان رفته و در را از داخل قفل کرده و حتی به تماس‌های تلفنی پاسخ نمی‌دادند. در عوض، کارمندان جزء به جای راهنمایی مردم و سازماندهی ملاقات آنان با رهبری، به آنان توصیه می‌کردند به ستاد جبهه خلق بروند. جبهه خلق که هیچ سلاح، مهمات نظامی یا سمت رسمی نداشت، در نتیجه سیاست عالمانه مقامات محلی به اداره‌کننده جمهوری خودمختار تبدیل شده بود. اگر بگویم حاکمیت دوگانه به وجود آمده بود، اشتباه نکرده‌ام. از یک طرف، نهادهای دولتی با اتاق کار، پست و اختیارات که از مردم فاصله گرفته

بودند، و از طرف دیگر جبهه خلق که به مردم تکیه داشت و هیچ امکانات مادی نداشت، ایستاده بودند. این دو نیروی متضاد در مقابل دشمن مشترک، گاهی اگرچه نه به صورت آشکار، متحد می‌شدند.

فعالان جبهه خلق تفنگ‌های شکاری که توانسته بودند به دست آورند و سلاح‌های shooter با مارک‌های مختلف را که برخی در گذشته پدران‌شان پنهان کرده بودند، جمع‌آوری کرده و به داوطلبان می‌دادند و آنان را برای دفاع از سدرک اعزام می‌کردند و سعی می‌کردند جمعیت غیرنظامی را نیز از روستا کوچ دهند.

در بعدازظهر ۱۹ ژانویه، وضعیت به تدریج تنش‌آمیزتر شد. در سازمان استانی جبهه خلق آذربایجان در نخجوان نیز آشفتگی وجود داشت. برگزاری جلسه و اتخاذ تصمیم غیرممکن شده بود. پیشگامان جبهه به صورت فردی عمل می‌کردند. در حالی که ذهن گروهی از آنان مشغول مسلح کردن داوطلبان و اعزام آنان به سدرک - خط مقدم نبرد - بود، گروه دیگری خواستار فراخوانی نشست فوق‌العاده شورای عالی جمهوری خودمختار و بحث در مورد وضعیت سیاسی-اجتماعی به وجود آمده بودند. کسانی که عادت داشتند طبق دستور مسکو و باکو کار کنند، تحت فشار پایین‌ترها حاضر به موافقت با فراخوانی نشست فوق‌العاده نبودند. فریادهای ده‌ها هزار نفر جمع شده در میدان و ورود مردم به اتاق‌های کارمندان ارشد و تهدید آنان، خبر از غیرقابل کنترل شدن تدریجی وضعیت می‌داد. به نظر می‌رسید پلیس، کمونیست‌ها و مأموران سازمان‌های خدمات ویژه که موظف به محافظت از رهبران شوروی بودند، ناپدید شده بودند. رهبران با دیدن تنش وضعیت سعی در نجات جان خود داشتند. چرا که اگر فعالان جبهه خلق ناپدید می‌شدند، جمعیت خشمگین جمع شده در میدان می‌توانست در یک لحظه آنان را اعدام صحرایی کند. بنابراین به عنوان راه خروج از وضعیت، قبول کردند که وارد مذاکره با فعالان جبهه خلق شوند.

بدین ترتیب، اعلامیه درباره فراخوانی نشست فوق‌العاده شورای عالی جمهوری سوسیالیستی نخجوان از طریق بلندگو به افراد حاضر در میدان و از طریق رادیو و تلویزیون حتی به ساکنان دورافتاده‌ترین روستاها نیز ابلاغ شد. مقامات جمهوری خودمختار فکر می‌کردند که گردآوری نمایندگان ساکن در روستاها و شهرهای مختلف جمهوری خودمختار در یک روز غیرممکن خواهد بود و بنابراین نشست فوق‌العاده برگزار نخواهد شد. اما وضعیت برعکس انتظار آنان پیش رفت. بسیاری از نمایندگان که از کارمندان ارشد دولتی بودند، فرار کرده و پنهان شدند و به جلسه نیامدند. اما نمایندگان کارگر و کشاورز با هزاران مشکل حتی از دورافتاده‌ترین روستاها به نخجوان آمدند و خواستار شروع جلسه شدند.

به سالن برگزاری جلسه، علاوه بر نمایندگان، فعالان جبهه مردمی، فرهیختگان و مردم خشمگین نیز وارد شده بودند. خطرناک‌ترین گروه، گروه سوم بودند. آنان نه حرف رهبری جمهوری خودمختار و نه فعالان جبهه خلق را قبول داشتند. مردم تحریک شده در هر لحظه آماده بودند نه تنها کارمندان ارشد، بلکه افرادی را که فکر می‌کردند مخالف خواست آنان هستند،

اعدام صحرایی کنند. اعدام صحرایی کارمندان ارشد و تخریب ساختمان‌ها منجر به اعزام ارتش به نخجوان، اعلام وضعیت فوق‌العاده، مجازات فعالان جبهه مردمی و شروع دستگیری‌های دسته‌جمعی می‌شد. این نیز شرایطی را برای اشغال هرچه بیشتر مناطق ما توسط گروه‌های مسلح ارمنی فراهم می‌کرد.

مجبور شدیم گروهی از جبهه‌ای‌های مشتاق به رفتن به جنگ را به نگرانی از ساختمان محل برگزاری نشست فوق‌العاده بگماریم. آنان نیز توانایی جلوگیری از جمعیت خشمگین را نداشتند. مؤثرترین نیروی ما اطلاع‌رسانی به مردم جمع شده در میدان از طریق بلندگو و آرام کردن آنان بود. امکان بررسی اینکه آیا تعداد آرا برای شروع جلسه کافی است یا خیر، وجود نداشت. برخی از نمایندگان ساکن روستاهای دورافتاده در نیمه جلسه و برخی دیگر نزدیک به پایان جلسه آمدند.

مردمی که در میدان جمع شده بودند به جبهه خلق اعتماد داشتند و از حرف‌های ما دفاع می‌کردند. به این ترتیب، پس از جلسه ای طولانی و پرتنش، با رای‌گیری رسمی تصمیم گرفته شد که جمهوری سوسیالیستی خودمختار نخجوان از ترکیب اتحاد جماهیر شوروی خارج شود. عجیب بودن این تصمیم در این بود که جمهوری سوسیالیستی خودمختار نخجوان از ترکیب جمهوری شوروی آذربایجان خارج نمی‌شد، بلکه از ترکیب اتحاد جماهیر شوروی خارج می‌شد. در آن زمان هنوز جمهوری شوروی آذربایجان در ترکیب اتحاد جماهیر شوروی باقی مانده بود.

نخجوان در محاصره گروه‌های مسلح ارمنی قرار داشت. جاده و راه آهن کار نمی‌کرد. به دلیل مه آلود بودن هوا، هواپیما نیز نمی‌توانست بیاید. برای اطلاع رسانی تصمیمات گرفته شده به جهان، طبق تصمیم شورای عالی دو گروه تشکیل شد. هر یک از این گروه‌ها که پنج نفره بودند، یکی می‌بایست به جمهوری اسلامی ایران و دیگری به جمهوری ترکیه می‌رفتند و تصمیم را به رهبران دولت‌های آن کشورها، نمایندگی سازمان‌های بین‌المللی و مطبوعات می‌رساندند. من نیز در گروه پنج نفره ای بودم که می‌بایست تصمیم را به جمهوری ترکیه می‌برد.

مرز نزدیک سدرک را مرزبانان مستقر در ارمنستان محافظت می‌کردند و پل نیز هنوز باز نشده بود. اعضای جبهه خلق منطقه ایلچ (شورکونی) اطلاع دادند که عبور از نزدیکی سدرک به ترکیه غیرممکن است. در آن زمان پست‌های مرزی نزدیک سدرک جزو واحد مرزی منطقه آرتاشات ارمنستان بودند. به همین دلیل تصمیم گرفتیم که هر دو هیئت نمایندگی به جلفا بروند، از پل آنجا به ایران عبور کنند، سپس گروهی که باید به ترکیه می‌رفت با کمک کنسولگری ترکیه در تبریز به آنکارا برود.

وقتی به جلفا رفتیم، اطلاع دادند که چون مرزبانان پل راه آهن را با خودروهای زرهی محافظت می کنند، عبور از آنجا حتی با درگیری مسلحانه با سلاح های سبک نیز ممکن نیست. فرماندهان مرزبانان محل زندگی خود و خانواده هایشان را به دژی غیرقابل نفوذ تبدیل کرده بودند. آنان حتی به تماس های تلفنی مسئولان منطقه نیز پاسخ نمی دادند.

نمایندگان و کارمندان رهبری حاضر در گروه گفتند که اگر مرزبانان اجازه ندهند، به آن سوی مرز نخواهند رفت. مشخص بود که اگر فرماندهی قوای مرزی قفقاز اجازه ندهد، مرزبانان جلفا به هیچکس اجازه عبور به آن سوی مرز را نخواهند داد. اگر از مسکو می فهمیدند که ما تصمیم خروج جمهوری سوسیالیستی خودمختار نخجوان از ترکیب اتحاد جماهیر شوروی را به خارج می بریم، ما را در همانجا دستگیر می کردند. آنان نمی توانستند بپذیرند که این خبر در جهان پخش بشود. به این ترتیب، نمایندگان و کارمندان دولتی به نخجوان برگشتند.

اما ما چهار جبهه چی به هر ترتیبی که بود، باید به طور غیرقانونی از مرز عبور می کردیم و تصمیم را به جهان می رساندیم. به روستای یایچی رفتیم. پایگاه پشتیبانی جبهه خلق در آنجا قوی بود. پس از قطع سیم های مرزی، حتی به طور غیرقانونی به آن سوی مرز می رفتند و برمی گشتند. اکثر ساکنان روستا نیز طرفدار جبهه خلق بودند. گویی منتظر آمدن ما بودند. سریعاً برای عبور ما به آن سوی مرز آماده شدند. در آنجا فهمیدیم که پیش از ما نیز جبهه چی هایی به نام های سردار جلال اوغلو، فخرالدین شیخ علیسگرسوی، عباسقلی امیراصلانوف و آخوند جوان مسجد نخجوان، محمد سلطان اوغلو، برای درخواست کمک از ایران به یایچی آمده بودند.

هر لحظه ممکن بود به دلیل تلاش برای عبور غیرقانونی از ارس، هدف گلوله مرزبانان قرار بگیریم. از سوی دیگر، قطعات یخ در رودخانه با جریان سریع نیز می توانست ما را نابود کند. با در نظر گرفتن خطر مرگ، تصمیم گرفتیم از رودخانه عبور کنیم. اگر از خودگذشتگی جبهه چیهایی یایچی نبود، ما به هیچ وجه نمی توانستیم به آن سوی مرز برویم. در تاریکی شب، یک جبهه چی یایچی به نام «بایرام» لباس از تن درآورد و خود را به ارس زد. به آن سوی رود رفت و کابل را محکم به درختان بید بست و شرایط عبور ما را فراهم کرد.

ما با مشقت بسیار به تبریز رفتیم و هدف آمدن خود را به مقامات محلی اطلاع دادیم. آنان نیز در مورد آمدن ما به تهران گزارش دادند. با کارمندان کنسولگری ترکیه در تبریز و کارمندان سفارت ترکیه که از تهران به تبریز آمده بودند، ملاقات کردیم. اما نه رهبران ایران و نه رهبران ترکیه قول کمک به نخجوان را ندادند. آنان از ترس قدرت اتحاد جماهیر شوروی، از ما دفاع نکردند، بلکه از مسکو دفاع کردند. سازمان اطلاعات ایران ما را تحت نظر گرفت و مانع از سفر ما به تهران و حتی تردد آزادانه ما در تبریز شد.

ما در هتل بین المللی تبریز تحت نظر بودیم. روز جمعه به ما اطلاع دادند که ساعت ۱۰ ما را به مسجد جامع تبریز خواهند برد. در بین ما دو نفر بودند که روزه می گرفتند و نماز می خواندند. وقتی ماموران سازمان اطلاعات دیدند که ما نمی خواهیم به مسجد برویم، گفتند که در آنجا برای شهدای ژانویه مراسم عزاداری برگزار می شود، بنابراین با اشتیاق زیاد قبول کردیم که برویم.

هنوز به مسجد نرسیده بودیم که صدای بلندگوها از شروع جلسه خبر می داد. خیابان و میدان مملو از انسان هایی بود که از خشم می جوشیدند. گویی آنان نه برای عزاداری، بلکه برای جنگ آمده بودند. اتوبوس کوچکی که در آن بودیم به سختی به حیاط مسجد راه یافت. سپس سعی کردند با کنار زدن مردم در مسجد، ما را به ردیف های جلو ببرند. وقتی گوینده از بلندگو اعلام کرد که ما از آذربایجان آمده ایم، جریانی به سمت ما ایجاد شد. ۱۳-۱۵ مامور سازمان اطلاعات به سختی از ما محافظت می کردند. مردم آنجا می خواستند با ما ملاقات کنند، خبری بشنوند، حداقل دستی به ما بکشند، هر چه در کنارشان بود به ما هدیه دهند.

وقتی سخنران دید وضعیت دارد بحرانی می شود، موضوع صحبت را عوض کرد. بارها و بارها خواهش کرد که جمعیت ایجاد ازدحام نکنند، سعی کنند آرام گوش دهند، و به ما که از آذربایجان آمده ایم نیز فرصت صحبت داده خواهد شد. پس از آن آرامش نسبی برقرار شد. وقتی سردار جلال اوغلو با صدای آرام از وقایع آذربایجان صحبت می کرد، صدای ناله و شیون حرف های او را غیرقابل شنیدن می کرد.

ماموران سازمان اطلاعات با دیدن تشدید تدریجی وضعیت، به ما فرصت ندادند تا پایان جلسه بمانیم و صحبت ها را بشنویم. به سختی مردم را کنار زدند و ما را به اتوبوس بردند. از آنجا ما را نه به هتل بین المللی تبریز که در آن اقامت داشتیم، بلکه به مکانی ناشناخته بردند. از تعداد زیاد جوانان فهمیدیم که اینجا دانشگاه است. ماموران سازمان اطلاعات اعلام کردند که ما را برای ملاقات با دانشجویان دانشکده پزشکی دانشگاه تبریز آورده اند. آنان به این سوال که "چرا ما را با دانشجویان ادبیات و تاریخ ملاقات نمی دهید، بلکه با دانشجویان پزشکی ملاقات می دهید؟" پاسخی ندادند. بعداً فهمیدیم که آنان برای منحرف کردن توجه افرادی که می خواستند با ما ملاقات کنند، چنین اقدامی کرده اند.

در تصویر از چپ: روزنامه نگار خالد اوروج علی پور، نفر وسط را نمی شناسم، یحیی شیدا.

وقتی هوا تاریک شد، توانستیم به هتل بین المللی تبریز بازگردیم. وقتی وارد هتل شدیم، شش نفر در لابی از جا بلند شدند و خواستند با ما ملاقات کنند. ماموران سازمان اطلاعات به آنان اجازه ندادند، نیمه زور و نیمه با ملایمت آنان را به طبقه دوم برده و در یک اتاق جای دادند. ما نیز به دنبال آنان به طبقه دوم بالا رفتیم. در هتل سر و صدای عظیمی به پا شد. ماموران سازمان اطلاعات سعی کردند ما را آرام کنند، اما ممکن نبود. آنان از ما التماس می کردند که به لابی طبقه اول پایین برویم. ملاقات آنجا برگزار خواهد شد. وقتی به طبقه اول پایین آمديم، دیدیم در هتل بسته شده و محافظان به هیچکس اجازه ورود نمی دهند. حتی کسانی که می خواستند از خیابان به داخل نگاه کنند را از جلوی پنجره دور می کردند.

کشمکش ما با ماموران سازمان اطلاعات در لابی طبقه اول حدود ۳۰-۴۰ دقیقه طول کشید. آنان افراد را از طبقه بالا را آوردند. اگرچه فیلمبرداری دوربین بر ما تاثیری نداشت، اما احساس می کردیم آنان احساس ناراحتی کرده و نمی خواهند دیده شوند. با وجود این تنش، وقتی گفتگو شروع شد، وضعیت بهبود یافت. با هم آشنا شدیم. اول خودمان را معرفی کردیم، سپس آنان.

با دشواری بسیار، آنان چند ساعت در خیابان منتظر مانده و سپس فهمیدیم کسانی که با ما ملاقات کردند عبارت بودند از: یحیی شیدا، حسن دمیرچی، احمد حیدراوغلو (سحر)، یعقوب تقوی، بهروز سلطانیپور و حسین وثوقی. از بین آنها فقط نام یحیی شیدا را در روزنامه‌های چاپ باکو خوانده بودم و درباره بقیه اطلاعاتی نداشتیم.

در حدود یک ساعت گفتگو توانستیم آدرس‌ها و شماره تلفن‌هایمان را به یکدیگر بدهیم. سپس مأموران اطلاعات آنان را از هتل خارج کرده و به مکانی نامعلوم بردند. اگرچه قرار گذاشته بودیم صبح ملاقات کنیم، اما برنامه ما عملی نشد. آنان در ۲۷ ژانویه ما را به کنار رود ارس بردند و دوباره رو در روی مرگ قرار دادند. به لطف دلاوری‌های مردم یایچی، دوباره از ارس سالم عبور کردیم.

در ۲۰ مارس ۱۹۹۰، به برخی از ساکنان مناطق مرزی اجازه داده شد به مدت ۳ روز با یکدیگر ملاقات کنند. کمی بعد بین دو کشور توافق حاصل شد که ساکنان ۲۵ کیلومتری مرز بتوانند سالی چهار بار به دیدار بستگان و آشنایان خود بروند. هزاران نفر از آن سوی مرز به نخجوان آمدند و تقریباً به همان تعداد نیز از نخجوان به آن سوی مرز رفتند. اما هیچ یک از کسانی که با ما ملاقات کرده بودند به نخجوان نیامدند و هیچ یک از شرکت‌کنندگان در آن ملاقات نیز به تبریز نرفتند تا آنان را ببینند.

سرانجام، در ۱۹ نوامبر ۱۹۹۰، من توانستم به آن سوی مرز بروم و هنگام اقامت در تبریز، با یحیی شیدا تماس گرفته و قرار ملاقات گذاشتم.

در ۲۲ دسامبر ۱۹۹۰، در تحریریه روزنامه «فروغی آزادی» با یحیی شیدا ملاقات کردیم. او یکی از همکاران جوان روزنامه به نام محمدرضا هیئت را فراخواند و ما را با او آشنا کرد. اگرچه محمدرضا هیئت را ندیده بودم، اما نامه‌ای که او به همراه دوستش محمد ستاری بواسطه یکی از رانندگان کامیون‌های حامل کمک به زمین‌لرزه طارم نوشته و با مشقت برایم فرستاده بود را خوانده بودم.

گفتگوی ما بیش از ۳ ساعت طول کشید. موضوع اصلی، خلاقیت شاعران آن سوی مرز و وضعیت آنان بود. من با خنده گفتم:

«آقا، اگر اینقدر آن سوی مرز را دوست دارید، خودتان بیایید، بگردید، با شاعران ما ملاقات کنید و دردودل کنید. زمانی از

بسته بودن راه‌ها شکایت داشتیم، الحمدلله مشکل برطرف شده. بیایید مهمان ما باشید، برای دانشجویان دانشگاه‌ها شعر

بخوانید، درباره زندگی و آثار خود به آنان، روزنامه‌ها و مجلات، رادیو و تلویزیون اطلاعات بدهید. من نیز آمده‌ام با نویسندگان و

شاعران این سوی مرز آشنا شوم و آثارشان را برده و در آن سوی مرز چاپ کنم. بدین ترتیب روابط ما روزبه‌روز گسترش یابد.»

یحیی شیدا پس از کمی فکر کردن گفت: «تو که آمده‌ای، خوش آمدی. با نویسندگان، شاعران و عاشیق‌های اینجا آشنا شو. بعداً من هم برنامه‌ریزی می‌کنم که به آن سوی مرز بیایم. فردا جمعه است. چون روز کاری نیست، عاشیق‌ها و شاعران معمولاً برای ملاقات و دردودل به قهوه‌خانه ریحانه می‌آیند. قرار بگذار حسین وثوقی راهنمایی کند و شما را به آنجا ببرد.»

بدین ترتیب با یحیی شیدا خداحافظی کردیم. از صحبت‌هایش فهمیدم که صفحه مخصوص زبان ترکی آذربایجانی روزنامه را به تنهایی آماده می‌کند و محمدرضا هیئت نیز در تصحیح و کارهای فنی به او کمک می‌کند.

مطابق قرارمان، در ۲۳ دسامبر ۱۹۹۰ در قهوه‌خانه ریحانه بودیم. خلوت بود. یحیی شیدا ۱۰-۵ دقیقه بعد از ما آمد و درباره من به حاضرین در قهوه‌خانه اطلاعات داد. همه آمدند و با من سلام و احوالپرسی کردند. احوالپرسی کردیم، از وضعیت آذربایجان جویا شدند و راه‌های برقراری ارتباط با بستگانشان در آن سوی مرز را پرسیدند. به آنان توصیه کردم اطلاعات مربوط به بستگانشان را نوشته و به من بدهند، تا هنگام بازگشت به آذربایجان در روزنامه‌ها، رادیو و تلویزیون آگهی دهم. بدین ترتیب کسانی که سال‌ها از هم جدا افتاده‌اند، یکدیگر را پیدا می‌کنند. به حرفم عمل کردم و به چند نفر از آنان کمک کردم تا بستگانشان را پیدا کنند.

سپس یحیی شیدا به ترتیب درباره حاضرین در قهوه‌خانه به من اطلاعات داد. من نیز در دفترچام یادداشت کردم. کسی که درباره‌اش اطلاعات می‌داد، یا ساز می‌زد و آواز می‌خواند یا شعر می‌خواند. فهرست کسانی که آن روز در دفترچام یادداشت کردم به این شرح بود:

۱. عاشیق عزیز شهبازی شعر "باکیدا" را خواند.
 ۲. عاشیق محرم ساز زد و از عباس توفارقانلی و خسته قاسم خواند.
 ۳. مصطفی قولوزاده با تخلص "مهاجر" شعر "آنا" را خواند.
 ۴. مختار صدرمحمد شعر "هارداسان" را خواند.
 ۵. مجید با تخلص "یالقیز" شعر "آلاها عرض حالیم" را خواند.
 ۶. محمد رنجبر شعر "قافله عمر کئچیر" را خواند.
- من به دلایلی نام شعرهای خوانده شده توسط "میلهی طوفان حسین" و حسین وثوقی را ننوشته‌ام. ظاهراً چون نسخه دستنویس شعر را به من دادند، احساس نیاز نکردم نام آن‌ها را بنویسم.

در خلال گفتگو، یحیی شیدا که فهمیده بود علاقه بیشتری به آثار عاشیق‌ها دارم، توصیه کرد به قهوه‌خانه در "گجیل قاپی سی" نیز بروم. گفت: «عاشیق ممدباقر به آنجا می‌آید. او اشعار عاشیق‌های قدیمی را خوب می‌داند.» بعد از ظهر خداحافظی کرده و جدا شدیم.

در سال‌های بعد، هر بار که به تبریز رفتم، اگرچه همیشه یحیی شیدا را نمی‌دیدم، اما گاهی به او تلفن می‌زدم و در تحریریه ملاقات می‌کردیم. نمونه‌هایی از کتاب‌هایی که چاپ کرده بود را برایم می‌آورد تا به کتابخانه مرکزی آذربایجان بدهم. یادداشت‌هایم درباره زندگی‌نامه او بسیار پراکنده بود. بعدها با کمک دوستان به شکل زیر تنظیمشان کردم:

یحیی حسن‌اوغلو شیدا در ۱۰ می ۱۹۲۴ (۱۳۰۳ خورشیدی) در شهر تبریز متولد شد. پدرش حسن یوزباشی چرندابی از مبارزان انقلاب مشروطه بود. در سال ۱۹۵۲، رضاشاه فرمانی صادر کرد مبنی بر صدور شناسنامه^۱ (گواهی تولد) و تعیین نام خانوادگی برای تمام ساکنان ایران. بدین ترتیب نام خانوادگی یحیی آقا نیز «شیدا» شد. او در مدرسه‌های گلزار و جامی، و نیز مدرسه نزد مسجد جامع تحصیل کرد. زبان و دستور زبان عربی را از عالم بزرگ عرب‌دان، حاجی میرزا محمود انصاری آموخت. سپس تحصیلات خود را در مدرسه هنرستان (مشابه مدارس فنی حرفه‌ای ما) و مدرسه «ادب» ادامه داد و حرفه‌ای آموخت، اما دیپلم خود را از مدرسه فردوسی دریافت کرد. (در ایران به کسانی که ۱۲ سال تحصیل را به پایان برسانند دیپلم می‌دهند). یحیی شیدا که بین سال‌های ۱۹۴۸-۱۹۵۱ تحصیل کرده بود، دوباره به تبریز بازگشت.

در شعر، از شاعر مرثیه‌خوان مولانا یتیمی - حسین خیابانی به عنوان استاد خود نام می‌برد. در جلسات شاعران مانند گنجعلی صباحی، علی فطرت، جعفر خندان و غیره شرکت می‌کرد. اولین شعرش در ۱۹ سالگی، یک رباعی به زبان فارسی بود. یحیی شیدا که در جوانی علاقه زیادی به موسیقی داشت، نزد استادان زمان خود، ارماغانی و ضیایی رفت و ویولن نواختن را از آنان آموخت.

اگرچه از تحت تعقیب بودن و دستگیری یحیی شیدا صحبت می‌شد، اما نتوانستم مشخص کنم در کدام سال دستگیر شده و مدت حبسش چقدر طول کشیده است. او با اشتیاق زیاد درباره سید جعفر پیشه‌وری، کارهایی که در دوران حکومت کوتاه‌مدت او انجام شد و شعری که در روزنامه «وطن یولوندا» چاپ شد، صحبت می‌کرد.

^۱ نویسنده در اینجا اشتباه کرده و تاریخ صدور شناسنامه در ایران ۳ دی ۱۳۹۷ ش می باشد.

مدتی در اداره آب کار کرد. پس از یک حادثه خنده‌دار و وحشتناک که برایش پیش آمد (به دلایلی لازم ندانست این حادثه را برایم تعریف کند)، از کار استعفا داد. در سال ۱۹۷۱ (۱۳۵۰ خورشیدی) با حق‌الزحمه‌ای که از برنامه «آخشام گوروشو» (دیدار عصر) که برای رادیو تبریز تهیه کرده بود، مدتی گذران زندگی کرد.

در سال‌های بعد در روزنامه‌ها و مجلات «آذربایجان»، «وطن یولوندا»، «آچیق مکتوب»، «آذرورد»، «شفق»، «خاور نو»، «آزاد مرد»، «چکاب»، «توحید»، «اخبار روز»، «منافق»، «غروب اسلام»، «فروغ آزادی»، و «مهدی آزادی» کار کرد. عمدتاً صفحه ادبی برای روزنامه‌ها آماده می‌کرد. در اواخر عمرش در روزنامه «مهدی آزادی» کار می‌کرد و صفحات ادبی و اجتماعی را آماده می‌کرد.

یحیی شیدا کتاب‌های زیر را به چاپ رساند:

- رمان فارسی «جنایت زن، یا شاهکار طبیعت»
 - «پسر خان»
 - گزیده اشعار فارسی شهریار (۱۹۸۳)
 - «دریای متلاطم» (دریای پرتلاطم، اشعار فارسی با روحیه انقلابی)
 - اشعار انقلابی فارسی (اگرچه سازمان‌های امنیتی دوران شاه این کتاب را جمع‌آوری و سوزاندند، اما چند نسخه از آن باقی ماند)
 - «احساسلی غزلر» (غزل‌های پرشور)
 - «جزوه‌ها» (به ترکی)
 - «اودلار وطنی» (اشعار با روحیه ملی)
 - «درآوردی‌ها» (گزینه اشعار فارسی)
- او تنها به چاپ آثار خودش بسنده نکرد. آثار شاعران کلاسیک و معاصر آذربایجان را برای چاپ آماده کرد و بر آنان مقدمه‌های توجه‌برانگیزی نوشت. از جمله:
- «میرزا علی معجز» (اشعار منتشرنشده)

- «اودلو سوزلر» (کلمات آتشین) (۱۹۷۹) اثر شاعر طنزپرداز علی اکبر حداد ملقب به دمیرچی
 - «سیجیم قولونامه» (۱۹۷۹) اثر علی نظمی
 - «اورک سوزلری» (۱۹۸۱) اثر محمد بیریا
 - «ادبیات اوخاگی ۱» (۱۹۸۵)
 - «ادبیات اوخاگی ۲» (۱۹۸۷)
 - «ادبیات اوخاگی ۳» (۲۰۰۲) - مجموعه اشعار
 - و نیز «بایاتی‌ها» (۱۹۸۹)
- در اواخر عمر، اشعاری که در جوانی سروده بود را جمع‌آوری و منتشر کرد. فعالیت خود را صرف جمع‌آوری و آماده‌سازی آثار دیگران برای انتشار کرد. از جمله آثار شاعران طنز و فولکلور که توسط او گردآوری و منتشر شد یا پس از مرگش به چاپ رسید:
- «گزیده اشعار مذهب» (۲۰۱۱)
 - «خاطره‌ها و بدیهه‌گویی» (۲۰۱۱)
 - «ساری کؤینک» (۲۰۱۱) (مجموعه اشعار یحیی شیدا به زبان مادری)
 - «زمان سترون» (زمانه بی‌ثمر، یعنی زمانه فاقد خلاقیت)
 - «اشعار فارسی»
 - اشعار ملا ولی ویدادی (۲۰۱۴)
 - چاپ تکمیل شده کتاب هفتادین (۲۰۱۵)؟

آثاری که یحیی شیدا برای چاپ آماده کرد اما منتشر نشدند عبارتند از: «فرشته لباس پوش شیطان» اثر پولوھیانی؟ مراغه‌ای،

کلیات آثار محمد بیریا، غزلیات فضولی، اشعار نوشته شده در سال‌های اولیه روزنامه «توفیق»، «سفر وحشتناک»،

نمایش‌نامه‌های نوشته شده برای رادیو، و مقالات «متفرقه» (در موضوعات مختلف).

یحیی شیدا در سال ۱۹۹۴ به عنوان عضو اتحادیه نویسندگان آذربایجان پذیرفته شد.

یحیی شیدا در ۲۱ اکتبر ۲۰۱۱ (۲۹ مهر ۱۳۹۰) درگذشت و در گورستان شاعران و هنرمندان تبریز به نام «وادی رحمت» به

خاک سپرده شد. اندکی پس از درگذشتش، در ۱۴ دسامبر، مراسم یادبودی برای این شاعر و پژوهشگر در کلوپ ناتوان وابسته

به اتحادیه نویسندگان آذربایجان در باکو برگزار شد. در این جلسه، شاعر سهراب طاهر، سایمان آروز، و دکترهای علوم

فیلولوژی صابیر نبی‌اوغلو و اسمیرا فواد درباره زندگی و آثار او سخنرانی کردند.

از اینکه صدمین سالگرد تولد یحیی شیدا در تبریز، باکو و دیگر شهرها و شهرک‌های آذربایجان برگزار نشد، بسیار ناراحت

شدم.

